

Jaroslav Jan Pála
(27. 9. 1882 - 9. 3. 1963)

Zdeněk Víšek

Jednou z nejvýznamnějších osobností Slaného první poloviny 20. století, která však byla po roce 1945 regionální historiografií zcela zamlčována, byl nepochybně starosta města Slaného z doby protektorátu Jaroslav Jan Pála, od jehož narození v roce 2007 uplynulo 125 let.

S Pálovým jménem je spojován výrazný ekonomický a společenský rozvoj Slaného po roce 1918, ovšem s jeho jménem byly ale také spojovány tragické události z června roku 1942, které tak osudově zasáhly stovky českých rodin.

Objektivní hodnocení životní cesty tohoto slánského podnikatele je proto velmi obtížné. Mnoho archivních dokumentů potvrzuje jeho celoživotní národní a vlastenecké postoje, naopak některé archivní dokumenty o Jaroslavu Pálovi z doby protektorátu podávají svědectví odlišného vyznění.

V poválečných desetiletích komunistická publicistika připomínala - nepochybně s určitým třídním a politickým podtextem - především Pálovo problematické jednání v červnu 1942 jako příklad chování příslušníka kolaborující české buržoasie, což bylo samozřejmě hodnocení jednostranné a účelové, a tudíž nespravedlivé. S jednostranně negativním obrazem Jaroslava Pály jsme se však mohli setkat i v době poměrně nedávné, například v člancích věnovaných 60. výročí vyhlazení Lidic 1).

Při hodnocení veřejného působení továrníka a starosty Pály je ale nutno se vyhnouti i přístupu opačnému, který by zdůrazňoval pouze Pálovy zásluhy o rozvoj Slaného a jenž by opomíjel i problematické momenty jeho života.

Prameny a odborná literatura

Nejdůležitějším pramenem pro historiografické bádání ve věci Jaroslava Pály je soudní spis č. *Ls 2140/46*, který je uložen v Státním oblastním archivu v Praze na Chodovci (*fond Mimořádný lidový soud Praha*). Dokumenty

méně závažného charakteru lze dohledat i v Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR.

Historické práce, vydané před rokem 1989, se osobnosti Jaroslava Pály věnovaly jen nepřímo, a to výhradně v souvislosti s lidickou tragédií. Poměrně známá je například kniha spisovatele Miroslava Ivanova *A hořel snad i kámen* z roku 1982.

Regionální historiografie se k působení Jaroslava Pály začala vyjadřovat až po roce 1989. Roku 1994 byla ve Slaném vydána publikace Milana Stompfeho *Světlo a síla*, která popisuje prvních dvacet let vývoje továrny Palaba, u jejíhož zrodu stál právě Jaroslav Pála. Bohužel již nebyl vydán přislíbený druhý díl, jež měl mapovat osudy Pálovy továrny i jeho osoby po roce 1939.

Pálova činnost ve funkci starosty města v letech 1940 - 1944 je stručně nastíněna v *Knize o Slaném* (1994). Okolnosti, které vedly k vyhlazení Lidic, popsal roku 2003 publicista a historik Vladimír Liška v publikaci *Záhady Kladenska, Slánska a okolí*.

Jako určitou zajímavost je možné uvést i sborník *Dvacet o Pálovi*, který byl vydán v září roku 1942 u příležitosti jeho 60. narozenin v počtu 99 výtisků a ve kterém své příspěvky zveřejnily i významné osobnosti spjaté se Slaným - učitel a dramatik Václav Štech a spisovatel Karel Scheinpflug. Tato kniha je dnes ovšem ve veřejných knihovnách naprosto nedostupná.

Pravděpodobně první životopisnou studii o Jaroslavu Pálovi zveřejnil v srpnu roku 2004 na stránkách měsíčníku *Slánská radnice* v rámci historického cyklu *Slánští purkmistrové a starostové 1850 - 1945* autor tohoto pojednání.

Na jaře 2005 regionální čtrnáctideník *Slánské listy* uveřejnil rozsáhlou sérii článků vydavatele Jiřího Červinky o životních osudech nejen starosty Pály, ale i osudech jeho nejbližších. Na základě těchto článků byla v listopadu 2007 vydána publikace *Prokletí továrníka Pály*. Této knize věnoval pozornost i deník *Právo*, který 15. 12. 2007 uveřejnil celostránkovou stať redaktora ...

V článku *Podnikání na baterky*, který byl zveřejněn v časopise *Profit* 3. 7. 2006, se publicista Robert Šimek zaměřil především na hodnocení Pálových podnikatelských aktivit.

Dětství a mládí Jaroslava Pály

Jaroslav Jan Pála se narodil 27. září 1882 v Přelíci u Smečna v rodině hostinského Václava Pály (1855 - 1905), který provozoval svoji živnost nejen v Přelíci, ale také v dalších obcích na Slánsku - v Bysni, v Bakově a ve Kvíčku. Restaurace Václava Pály ve Kvíčku u Slaného ale koncem 80. let 19. století zkrachovala a Václav Pála se svou rodinou přestěhoval do Slaného, kde přijal místo natěrače v závodě Bolzano Tedesco.

Ve Slaném, v tehdejší činžovní zástavbě v místech dnešní hvězdicové kotelny, mladý Jaroslav Pála prožil ve velmi stísněných hmotných poměrech dosti neradostné mládí, na které s odstupem více než padesáti let vzpomínal: *Výdělky otcovy byly nepatrné, platy dělnictva v továrně byly vůbec na velmi nízké úrovni a těmi několika zlatkami otcova týdenního výdělku nebylo možno krýt potřeby sedmičlenné rodiny... Slušný byt pro rodinu s pěti dětmi nebylo možno dostat. Otec se musel spokojit s nejhorším bytem, byl malý a vlhký... Matka byla jemné, citlivé povahy a těžko snášela naše bídné živoření. Jednou, jata zoufalstvím a nutností nás hladové krky nasytiti, odcizila u jednoho obchodníka něco chleba a byla přistižena. Byla za to odsouzena na 24 hodin. Byla to pro ni rána, ze které se již nevzpamatovala. Upadla do trudnomyslnosti a skončila svůj život v ústavu pro duševně choré... (LS 2140/46, str. 273 , dále jen LS str...)*

Tyto bolestné zážitky z dětství Jaroslava Pálu výrazně ovlivnily a staly se nepochybně jednou z hlavních motivací jeho snahy po společenském a ekonomickém vzestupu.

Ve Slaném Jaroslav Pála navštěvoval pětitřídní obecnou a později i měšťanskou školu. Na obecné škole byl jeho učitelem významný organizátor kulturního života ve Slaném Václav Štech. Na setkání s budoucím slánským starostou vzpomínal po mnoha desetiletích:

...Domnívám se, že roku 1889 zahlédl jsem Jaroslavu Pálu ve své třídě. Souhlasilo by tu, že v první třídě ke mně nechodil. První třída měla pobočku, snad tedy přišel z druhé pobočky, anebo se s otcem do Slaného toho roku dostal. Jako by tomu dnes bylo, pamatuji se, že seděl asi ve čtvrté lavici blízko kamen a že mne překvapil neobyčejnou pohotovostí při odpovědích a postojem v lavici vůbec. Byl to hošík slabý a malý, ale odpovídal velmi hbitě a díval se mi při tom vesele do očí 2).

Po ukončení měšťanské školy pracoval nejprve jako poslíček ve slánské továrně Bolzano-Tedesco, kde se v její strojárně později i vyučil zámečnickému řemeslu. Jako mladý dělník politicky sympatizoval s tehdejší sociálně demokratickou stranou a ve Slaném byl členem socialistického spolku Omladina.

Od dětství se u Jaroslava Pály projevoval hluboký zájem o literaturu a jako dospívající mladík se dokonce aktivně podílel na činnosti slánské knihovny, což dosvědčuje vzpomínka spisovatele Karla Scheinpfluga: ... *Mladík prostřední výše, zdravého vzezření selského hochs s kadeřavou hlavou a vlídným pohledem, nevynechal snad jediné půjčovní hodiny, aby nám nepomáhal v podávání duševního chleba lačným. Mnoho toho s námi ostatními půjčovatelí nenamluvil, nevnucoval čtenářům proti jejich vůli svůj vkus a hleděl vyhovět co nejrychleji jejich přání. Ale nejen touto manipulací, i jinými pracemi přispíval Jaroslav Pála ochotně tomuto kulturnímu ústavu, a jeho statistika o činnosti této knihovny v roce 1901 až 1902, již vypracoval pro X. ročník Slánského obzoru, byla jedna z nejdůkladnějších a nejpropracovanějších 3).*

Velmi podrobná stať dvacetiletého Jaroslava Pály *Veřejná knihovna ve Slaném* byla skutečně roku 1902 ve Slánském obzoru publikována a dodnes je běžně dostupná v Knihovně Václava Štecha ve Slaném.

Sourozenci

Jaroslav Pála byl nejstarším dítětem manželů Pálových. O jeho sourozencích existují většinou pouze dílčí a neúplné údaje.

Továrník Pála měl tři bratry a dvě sestry. Jeho bratr - dvojče, jehož jméno není v pramenech a v literatuře uváděno, zemřel již v předškolním věku, když za nejasných okolností utonul ve Slaném asi roku 1888.

Bratr Jaroslava Pály **Václav (1888 - po 1950)** pracoval dlouhá léta jako správce ve slánské Palabě, a to i po roce 1945. Zemřel ve Slaném v padesátých letech 20. století.

Nejmladším bratrem Jaroslava Pály byl **Ota Pála (1898 - 1944)**, který byl rovněž zaměstnán v slánské Palabě. Roku 1944 tragicky zahynul při dopravní nehodě na železniční trati u Kralup nad Vltavou.

Mladší Pálova sestra **Otýlie**, která se narodila roku 1896, od svých devíti let žila v Hamburku, kde se později provdala. V Německu zemřela předčasně ve věku 41 na zápal plic.

Nejméně informací existuje o starší sestře Jaroslava Pály **Marii**, která se narodila někdy po roce 1889. Před druhou světovou válkou žila ve Švýcarsku, odkud se měla vystěhovat do Spojených států. Více zpráv o této sestře Jaroslava Pály není doloženo.

V Německu 1903 - 1924

K zásadní změně v životě Jaroslava Pály dochází roku 1903, kdy z existenčních důvodů odchází za prací do Německa. Z tehdejšího Rakouska-Uherska na přelomu 19. a 20. století odcházely desetitisíce Čechů a Slováků, především příslušníci nezáměrných sociálních vrstev, aby v cizině našli lepší podmínky hmotné existence. Mezi nimi byl i tehdy jednadvacetiletý dělník Jaroslav Pála. O okolnostech svého odchodu Pála napsal:

Prostřednictvím slečny Dvořákové, která před časem sloužila v Hamburku, dostala se mi adresa zámečnicka krajana Fundy, který se uvolil pomoci mi najít v Hamburku zaměstnání a bydlení. Maminka mi kladla na srdce, abych zůstal dobrým a věrným Čechem a dala mi políbení na čelo. Tatínek mi dal na cestu deset korun a vyprovodil mi na dráhu... V 21 letech jsem se dostal do Hamburku, kam mě vyhnala bída Slánska. Přítel Funda mi tam obstaral místo v závodě, kde byl zaměstnán... V okolí Hamburku pracovalo v tamních textilních továrnách 30 000 Čechů, jelikož domácí dělnictvo o tuto práci nemělo žádný zájem. Pracovali tam tudíž pouze Češi. Stal se ze mne přední dělník v zámečnické dílně v loděnicích, kde mi bylo podřízeno šedesát dělníků... (Ls, Z mého života str. 208 - 225).

Za pobytu v Německu se Jaroslav Pála jako samouk začal stále častěji zajímat o nejnovější elektrotechnické a elektrochemické objevy a jejich praktické využití v průmyslové výrobě. Tento Pálův zájem stál u zrodu jeho budoucích podnikatelských úspěchů. O své činnosti v Hamburku Jaroslav Pála roku 1946 uvedl:

V menší světničce založil jsem si já, obyčejný dělník, laboratoř a ve volném čase usilovně pracoval. V této době výroba galvanických článků a baterií byl mladý obor, ve kterém bylo málo zkušeností a téměř žádná

odborná literatura... Sedm let trval můj zápas s tímto problémem, ale výsledkem byla baterie pro kapesní svítilnu o 3 a půl hodinové svítivosti. To byl na tehdejší poměry malý zázrak... V odborném časopise objevil se inserát, ve kterém berlínská firma hledala vedoucího mistra výroby baterií. Podal jsem nabídku a dostal jsem telegraficky vyzván, abych se dostavil. Při zkoušce byl jsem sensací i pro německé inženýry. Byl jsem ihned přijat a firma začala s výrobou mojí baterie... Jak to však bývá, němečtí kapitalisté nebyli ke mně reelní a využívali mne, aniž bych já měl z toho úměrný prospěch. Náhodou jsem četl inserát, kterým jeden hamburský velkoobchodník hledal společníka na výrobu baterií. Dohodl jsem se s ním a krátce nato byl založen podnik, do kterého on dal provozní kapitál a já své recepty a patenty. Účast byla 50ti procentní. Základy k hmotnému mému blahobytu byly položeny...(LS, Z mého života, str. 208 - 225)

Roku 1913 se Jaroslav Pála stává společníkem Karla Dillgera a jimi založená továrna na baterie a články Hamburger Batterienfabrik (HABAFA) se stala proslulá nejen v Německu, ale i v Evropě. Tato firma zaměstnávala až 360 pracovníků a ročně vyrobila dva miliony nejružnějších baterií a článků.

Při hodnocení Pálových aktivit v Německu nelze rovněž opomenout jeho národně vzdělávací i charitativní činnost mezi českými dělníky a řemeslníky v severozápadním Německu. Jaroslav Pála se v Hamburku stal členem krajanského spolku Svornost, kde postupně vykonával funkci pokladníka, jednatele a nakonec i předsedy. Pro děti českých dělníků založil v Hamburku českou nedělní školu, kde i vyučoval. Tuto méně známou kapitolu Pálova životopisu neváhali potvrdit čeští krajané i po roce 1945, kdy Jaroslav Pála byl vězněn a vyšetřován, což tehdy nepochybně vyžadovalo značnou osobní odvahu.

V soudním spisu Jaroslava Pály se nachází například osvědčení z roku 1946 podepsané bývalým důvěrníkem Sdružení zahraničních Čechů v hamburském obvodu Juliem Hošťálkem, tehdy bytem v Roudnici nad Labem, a dvěma dalšími bývalými krajany žijícími v Praze - Vladislavem Jindrou a Ing. Janem Výmolou. V tomto osvědčení se uvádí:

Krajan Jaroslav Pála byl zakladatelem krajanových spolků (Buditel - Hamburk), (Lidumil - Bielstadt), (Bratrství - Altona), v Dermernhorstu u Brém a Reklinghausenu v Porýněnsku, a první učitel dětské školky v Hamburku, obětavý činovník a průkopník ve věcech krajanových jak přednáškami, tak i dopisováním do českých časopisů. Byl vždy vzorným příkladem českého zahraničního člověka.

I když se stal továrníkem, nepolevil ve své výchovné činnosti a podporoval sociálně slabé krajany jak radou, tak přijímáním přestárlých krajanů do zaměstnání.

Taktéž při likvidaci rakouského konsulátu a zřízení československého zastupitelstva v Hamburku velmi ku prospěchu kolonie i našich úřadů nezištně činným byl (LS str. 49).

Roku 1924 se Jaroslav Pála se svou rodinou natrvalo přestěhoval z Hamburku do Slaného, kde převzal přímé řízení slánské Palaby, jež byla založena z jeho podnětu o pět let dříve.

Rodina Jaroslava Pály

Do svazku manželského Jaroslav Pála vstoupil roku 1906 sňatkem s **Elisabeth Nienstedtovou**, dcerou holiče. Ve dvacátých letech se manželé Pálovi trvale přestěhovali z Hamburku do Slaného. Pálova manželka Elisabeth na veřejnosti příliš nevystupovala, patrně i proto, že se nikdy nenaučila česky. Zemřela roku 1946 ve Slaném.

V rodině Jaroslava Pály se narodily dvě děti - syn Rudolf (1907 - 1980) a dcera Anna (1911 - 1996).

Rudolf Pála byl od mládí připravován na převzetí podniku svého otce. Absolvoval obchodní akademii v Hamburku a poté chemickou školu ve Stuttgartu. Ve slánské Palabě vedl chemickou výrobu. V květnu 1945 byl zatčen pro podezření z kolaborace, ale po tříměsíční vazbě byl jako nevinný propuštěn. Po válce se přestěhoval do Kralup nad Vltavou, kde pracoval jako dělník.

Dcera Anna (1911 - 1996) byla krátce po narození postižena mozkovou obrnou, která výrazně omezovala její pohybové možnosti. I přes toto postižení však pracovala v administrativním oddělení slánské Palaby. Po odsouzení svého otce roku 1947 se dlouhá léta marně snažila dosáhnout jeho předčasného propuštění.

Vznik a vývoj Palaby

Po konci první světové války a vzniku Československé republiky začal Jaroslav Pála uvažovat o návratu do vlasti, byl však vázán svými podnikatelskými aktivitami v Německu. Jaroslav Pála Československo navštívil v létě 1919 a dne 1. září 1919 byly z jeho podnětu otevřeny v prostorách bývalého cukrovaru na Pražském předměstí dílny nově vzniklé firmy „Pála a spol., továrny elektrických článků a baterií ve Slaném“. Protože Pála zůstával s rodinou stále v Hamburku, byl vedením závodu pověřen ředitel Záruba. V této době bylo zde zaměstnáno 50 pracovníků.

Po odchodu Pálova společníka Dr. Norberta Grosse z vedení továrny byl k 1. květnu 1920 přijat nový firemní název - „Pála a spol., akciová továrna na elektrické články a baterie se sídlem ve Slaném“. Z praktických důvodů Pálův podnik začal od poloviny 20. let používat jednodušší firemní jméno Palaba. Po překonání počátečních výrobních i odbytových problémů v době poválečné hospodářské krize v letech 1922 - 1923 dochází ve druhé polovině 20. let k úspěšnému rozvoji firmy, jejíž přímé řízení jako její spoludávatel a senior převzal Jaroslav Pála v prosinci 1924, po svém přestěhování z Hamburku do Slaného.

Roku 1925 firma zaměstnávala 77 pracovníků a rostoucí výrobní produkci nestačily prostory pronajatého bývalého cukrovaru, proto bylo započato se stavbou nového závodu v dnešní Netovické ulici. Stavební projekt nového závodu Palaby vypracoval známý slánský stavitel Vilibald Hieke.

Výrobní sortiment Palaby v té době představovaly především baterie, svítilny a svítilnová pouzdra. Na počátku 30. let 20. století Palaba úspěšně čelila důsledkům světové hospodářské krize rozšířením výrobního programu - vedle baterií se zde vyráběly například radiopřijímače a olověné akumulátory pro automobily. Roku 1936 se ve slánské Palabě začala vyrábět chemická čisticí prostředky pro domácnost a signalizační přístroje a zařízení. O dva roky později - v době zvýšeného ohrožení republiky - Palaba rozšiřuje sortiment o plynové masky a další prostředky civilní obrany. V té době bylo ve slánské Palabě podle některých údajů zaměstnáno až 800 pracovníků, podle jiných 650.

Vedle výrobní činnosti firma Palaba věnovala velkou pozornost také vlastnímu vědecko-technickému výzkumu -

pod jejím jménem bylo v Československu i v zahraničí registrováno na padesát patentů a čtyři sta ochranných známek. Význam Palaby Jaroslav Pála hodnotil takto:

Založil jsem ve Slaném továrnu na výrobu galvanických článků, onu známou firmu PALABA. Tento podnik nebyl budován na metodách barnumské obchodní reklamy, ale na světové kvalitě a patentech, které vlastnil ten bývalý neznámý proletář, jehož matka musela ukradnouti chleba, aby doma neplakaly hladem děti. On nechtěl, aby už na Slánsku plakaly děti hladem. Snažil jsem dáti příležitost pracujícím k rozmnožení pracovních možností na zastrčeném Slánsku.

Podnik, který měl k dispozici nejlepší technické kvality v tomto oboru, přirozeně rychle se rozrůstal. Budoval jsem ho jako akciový podnik, a když časem navrhovali akcionáři, aby byl podnik přemístěn do Prahy, kde pro něj byly příznivější všechny podmínky, vzepřel jsem se a celou vahou celé své osobnosti jsem ho udržel pro Slánsko... Když jsem konečně rozvířil v české veřejnosti známou akci Lepší Slaný, byl jsem šťastným, že jsem podnikl, aby i ostatní města se snažila docílití a napodobovati to, čeho jsem byl otcem já ve Slaném... To mně dává mravní zadostiučinění, že co jsem vykonal, bylo chápáno jako vzor k napodobování... Já jsem nečinil Slaný závislé na sobě, ale dal jsem sám sebe Slanému plně k dispozici (LS, Z mého života str. 208 - 225).

Podnikatelská činnost Jaroslava Pály v letech 1919 - 1939 výrazně přispěla k ekonomickému růstu Slánska a Palaba se zasloužila o zviditelnění města Slaného nejen v tehdejší Československu, ale též v mnoha evropských zemích, zvláště pak v Německu, v Maďarsku a ve Velké Británii. Toto dvacetileté období Pálova života si proto zaslouží nesporné uznání a ocenění.

Program Lepší Slaný z roku 1939

Po nacistické okupaci a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 nastalo nejtragičtější období českých národních dějin. Okamžitý ozbrojený odpor vůči okupantům nebyl prakticky myslitelný, proto mnozí Češi - zvláště pak bývalí důstojníci - odcházeli do zahraničí, kde se začaly postupně formovat československé vojenské jednotky. Někteří občané

vytvářeli již na počátku okupace ilegální odbojové organizace, většinou zpravodajského charakteru.

Další příslušníci českého národa projevovali nesouhlas s okupačním režimem jiným způsobem - organizovali různé legální kulturní a společenské akce, jež ovšem sledovaly vlastenecké a národně obranné cíle. Mezi nejznámější celonárodní akce tohoto typu patří například manifestační pohřeb Karla Hynka Máchy na Vyšehradě v květnu 1939 či církevní pouť na Vavřínečku u Domažlic o tři měsíce později.

Mezi aktivity, které posilovaly české občanské i kulturní vědomí, je možno přiřadit i významnou regionální akci *Lepší Slaný*, u jejíhož zrodu stál na samém počátku druhé světové války Jaroslav Pála, který ještě před svým nástupem do úřadu starosty předložil 1. září 1939 slánské veřejnosti ambiciózní plán rozvoje města.

Program *Lepší Slaný* věnoval pozornost především dalšímu rozvoji občanské infrastruktury a v časové perspektivě padesáti let počítal například s rekonstrukcí slánské radnice, divadla a plovárny a s vybudováním sportovního stadionu a hudebního pavilonu. Na Slánské hoře měla být postavena rozhledna, turistická chata i přírodní divadlo. Na toto téma se od roku 1939 ve Slaném pořádaly četné výstavy a odborné přednášky. Naplnění tohoto projektu však znemožnily válečné události, a tak jedinou realizovanou stavbou byla budova Hasičského domu, která byla slavnostně otevřena 15. září 1940.

O okolnostech vzniku této významné společenské akce Jaroslav Pála napsal:

Rozvoj Palaby vyžadoval časem získání odborných sil, dobře školených a znalých svého oboru. Ukázaly se typické potíže příznačná pro malá města. Dobré síly požadují dobrého bydlení, možnost bohatšího společenského života a kultury. Tíhnou proto do větších měst. Řekl jsem si, že jest tyto požadavky umožnit a dal jsem popud k tažení pro lepší Slaný. Se svými spolupracovníky z tiskového oddělení zachytili jsme nedostatky města Slaného, fotomontáží jsme pak demonstrovali, jak si představujeme zlepšení. Pro statistické šetření použili jsme grafů. Úvodem byl článek v místním tisku o nutnosti pořízení regulačního plánu. O vánocích roku 1939 byla instalována výstava

v sokolovně, spojená s cyklem přednášek významných odborníků. Výstava způsobila v místní veřejnosti velký ohlas. Bylo proto nutno ji prodloužit. V závěrečné přednášce byli posluchači tak uneseni, že povstali a zazpívali národní hymnu.

Na popud akademie práce byla naše výstava instalována na jarním veletrhu v Praze a vzbudila velký zájem... Na zahájení výstavy jel se mnou tehdejší okresní hejtman. Při vystupování z vozu před veletržním palácem vzal mne pod paží a pravil ke mně: „Mám pro vás novinku... Budete starostou. Vaše akce Lepší Slaný vzbudila velký zájem veřejnosti i v kruzích úředních, a tak vám bude dána příležitost v akci pokračovati. Lepšího muže než jako vy nenajdeme a okresní město potřebuje iniciativního pracovníka“ (LS, Z mého života, str. 214)

Starostou v době okupace

Po demisi starosty Karla Vetry v březnu 1940 byl továrník Jaroslav Pála jako respektovaná společenská autorita 25. dubna 1940 zvolen městským zastupitelstvem novým slánským starostou, když získal důvěru třiatřiceti z třiceti šesti přítomných zastupitelů. Na své zvolení Pála později vzpomínal:

V dubnu 1940 jsem byl ve schůzi obecního zastupitelstva zvolen starostou královského města Slaného, mnou tak milovaného. Mé zvolení bylo přijato velmi sympaticky jak slánským občanstvem, tak mimo Slaný. Ze všech krajů vlasti dostalo se mi kolem 300 blahopřání. Na radnici jsem šel sloužit, ne panovat. A skutečně jsem sloužil a namáhavě dřel (LS, Z mého života str. 208 - 225)

Jaroslav Pála vykonával svůj nelehký starostenský úřad v době nacistické okupace, kdy se neustále zvyšoval tlak okupační moci vůči české společnosti. Tento tlak se projevoval okamžitým zaváděním nucené německo-české dvojjazyčnosti na celém území protektorátu, uzavřením českým vysokých škol listopadu 1939, represivními akcemi gestapa, hromadnými popravami v době prvního stanného práva na podzim 1941 a prvními deportacemi českých židů do koncentračních táborů.

Starosta Pála i v této tak obtížné době se upřímně snažil o ekonomický, společenský a kulturní rozvoj Slaného, zvláště pak v prvních letech nacistické okupace 1939 - 1941.

Vedle akcí souvisejících s realizací programu Lepší Slaný například roku 1941 ve Slaném probíhaly oslavy 100. výročí narození Antonína Dvořáka. Město Slaný si tehdy důstojným způsobem připomnělo osobnost tohoto hudebního skladatele, jehož dílo obohatilo nejen české, ale i evropské a světové umění. Ve Slaném probíhala pod patronací starosty Jaroslava Pály celá řada kulturních a společenských akcí. Připomeňme alespoň ty nejdůležitější - 8. března 1941 bylo ve slánském divadle uvedeno představení nejznámější Dvořákovy opery Rusalka, od května téhož roku se ve Slaném konaly sbírky ve prospěch postavení Dvořákova pomníku. Busta Antonína Dvořáka, jež byla dílem akademického sochaře Václava Nejtka, byla slavnostně odhalena 7. září 1941. Dvořákovské oslavy 1941 byly v době existence protektorátu posledními legálními veřejnými akcemi s možností vlasteneckého, a tedy skrytě protinacistického vyznění.

Dne 14. května 1941 navštívil na pozvání starosty Pály město Slaný tehdejší státní prezident Dr. Emil Hácha, který v sále Občanské záložny zhlédl výstavu obrazů známé malířské rodiny Strettiů.

V životních osudech prezidenta Háchy a starosty Pály - jinak věkově, společensky i povahově odlišných osobností - je možno spatřit až zarážející podobnosti - oba muži byli nepochybně přesvědčenými Čechy a vlastenci, kteří své úřady přijali a vykonávali v krajně nepříznivé době a v rámci svých možností usilovali za protektorátu o obranu pozic českého národa. Ve svých politických funkcích se však z nejrůznějších důvodů nemohli či nedokázali vyhnout některým krokům a rozhodnutím, které byly většinou jejich tehdejších současníků hodnoceny jako nepřijatelné morální či občanské selhání. Jejich poválečné osudy proto byly rovněž podobné.

Starosta Pála se z titulu výkonu své funkce pochopitelně nemohl nevyhnouti určitým kontaktům s představiteli českých kolaborantských kruhů, případně i okupační moci. Tyto kontakty však byly nepochybně vynuceny tlakem tíživé protektorátní reality.

Dne 31. srpna 1940 Jaroslav Pála odmítl pozvání na schůzi kolaborantského Českého svazu válečníků, která se konala v hotelu Grand. V lednu 1941 sice vstoupil do Českého svazu pro spolupráci s Němci, odmítl se však

stát předsedou slánské pobočky této organizace a jeho členství zůstalo zcela formální záležitostí.

Po smrti zastupujícího říšského protektora Heydricha byly v červnu 1942 z iniciativy městské rady dnešní Husova třída a Třebízského ulice přejmenovány na třídu generála Heydricha. K podobným projevům vynucené loajality docházelo ale též v jiných českých městech a atentát na Heydricha v době druhého stanného práva z donucení odsuzovali příslušníci všech sociálních vrstev - dělnickými aktivisty počínaje a umělci či podnikateli konče.

Dne 13. března 1943 ve slánském divadle byla zahájena z rozhodnutí nacistických orgánů činnost aktivistického Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě za účasti předsedy protektorátní vlády Jaroslava Krejčího, ministra školství a lidové osvěty Emanuela Moravce a ministra zemědělství Adolfa Hrubého. Tyto členy protektorátní vlády v sále Okresního domu ve Slaném vedle okresního hejtmana Josefa Procházky uvítal i starosta Jaroslav Pála. K příjezdu delegace protektorátní vlády do Slaného však nedošlo z iniciativy starosty Pály, nýbrž hejtmana Procházky. Činnost Kuratoria byla však pouze formální a již příštího roku začalo docházet k jejímu postupnému rozpadu a zániku.

Starosta Pála se v březnu 1943 ujal „oslav“ 4. výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava, jež se konaly ve slánském divadle za účasti Ondříčkova kvarteta. Toto vynucené vystoupení pro něj bylo nepochybně společensky a především lidsky velmi obtížné, neboť gestapo v té době zatklo jeho nejbližšího spolupracovníka - ředitele Palaby Antonína Hnátku 4). O okolnostech tohoto zatčení Pála po válce napsal:

Těžká rána stihla Palabu dne 11. února 1943 zatčením ředitele Hnátku gestapem. Můj dobrý přítel a spolupracovník, vlastenecky zanícený muž, pro svou přímost a zdravý humor velmi oblíbený. Snažili jsme se ho dostat ze spárů gestapa, z příkazu správní rady byli jsme ochotni obětovat i velké výkupné, žel nepodařilo se nám to. Vzápětí následovalo i zatčení jeho bratra Josefa. Paní Hnátkové vyplácel jsem tajně 5000 K měsíčně a zásoboval v hojnosti potravinami... (LS, Z mého života, str. 208 - 225).

Sám Jaroslav Pála na své působení v době protektorátu nahlížel takto: *Svou vlast, své češství*

jsem nikdy nezradil a je jen zastával... Nezúčastňoval jsem se žádného hnutí, které nebylo se zájmy naší Republiky... Z drápů gestapa jsem zachránil... sodovkáře Čížka, Č. Chyského, ředitele škol, Jindru, ředitele pojišťovny. Prvý byl po týdnu, druzí po šesti nedělích propuštění. Nepodařilo se mi vyprostiti dr. Hakena a Hnátku. Prostřednictvím inž. Flacha bylo mi naznačeno, že mám intervencí zanechat, že jsou mě již syti...(LS, Z mého života str. 208 - 225).

V lednu 1944 došlo ve Slaném k zásadní změně ve správě města. Rozhodnutím zemského úřadu v Praze 20. 1. 1944 bylo rozpuštěno městské zastupitelstvo, starosta Pála byl zproštěn svého úřadu a řízení města byla pověřena správní komise.

O důvodech svého odchodu Pála napsal: Počátkem ledna 1944 byla náhle rozpuštěna městská rada a obecní zastupitelstvo. Ustanovena správní komise, do které byli jmenováni dva členové z městské rady... Na zemském úřadě mi bylo sděleno, že se tak stalo na příkaz gestapa, které též navrhlo nové funkcionáře. Co se mé osoby týče, měl býti příčinou zanícený český šovinismus... (LS, Z mého života, str. 208 - 225).

Jaroslav Pála v poválečných vyšetřovacích spisech takto hodnotil svoji činnost v úřadu slánského starosty:

Na závěrečné schůzi městské rady, které předsedal okresní hejtman Procházka a na které uvedl správní komisi do úřadu, hovořil týž jen německy. Též nově jmenovaný předseda Fiala učinil svůj projev v německé řeči. Naproti tomu jsem učinil krátký projev v německé řeči a poté v dlouhé řeči české jsem hodnotil významnou činnost obou samosprávných sborů a poděkoval všem za úspěšnou spolupráci. Tento projev byl živě aklamován členy městské rady i občanstvem. Odcházel jsem s vědomím, že jsem městu sloužil úspěšně... Sám městský důchodník Peterka, muž v projevech velmi sporý, prohlásil, že s tak úspěšnou činností nemohl se vykázati žádný starosta. V období necelých čtyř let podařilo se mi snížit městský dluh o tři miliony korun a zvýšiti městské jmění o dva miliony korun. Doklad, že se na radnici skutečně pracovalo...(LS, Z mého života str. 208 - 225).

Objektivní a vyvážené hodnocení Pálovy činnosti ve funkci slánského starosty přinesla již roku 1994 publikace *Kniha o Slaném*:

J. J. Pála byl nepochybně slánským lokálpatriotem, který se pokoušel udělat ze Slaného vzhledné, moderní a prosperující město. Německým příkazům se snažil čelit různými úhyby. Například když přišel rozkaz, že kroniky všech měst musí být odevzdány, Pála z funkce starosty dojednal s městským kronikářem Vladimírem Sluněčkem, že se urychleně pořídí strojopis kronikářského záznamu z první republiky a ten svázaný v knížku se odevzdá Němcům, zatímco pravá slánská kronika bude zazděna ve vile Antonína Ptáka na Skalkách. To se také stalo.

Obdobně jednal i v jiných případech. Později se však dopustil činu, který měl katastrofální následky. Na to po válce doplatil ztrátou svobody 5).

Osud architekta Oldřicha Smetany

Při hodnocení Pálovy činnosti na slánské radnici v letech 1940 - 1944 nelze však opomenout událost z léta 1942, která měla tragické důsledky pro slánského občana Oldřicha Smetanu.

Dne 12. července 1942 slavil státní prezident Emil Hácha 70. narozeniny. Městským rozhlasem bylo nařízeno slánským občanům vyvěšení protektorátních i řííšsko-německých vlajek. Vzhledem ke skutečnosti, že většina slánských občanů se odmítla podříditi této výzvě, městskou policií byl pořízen jejich soupis a nevyvěšení vlajek bylo - na ústní příkaz německého četnictva ve Slaném - postihováno pokutou ve výši 50 Kč, jež mohla být ze sociálních důvodů snížena na 10 Kč. Vybíráním těchto pokut bylo pověřeno české četnictvo ve Slaném.

Padesátikorunovou pokutu bylo nařízeno zaplatiti i arch. Oldřichu Smetanovi, učiteli a zástupci ředitele učňovských škol ve Slaném. Ten ji však odmítl městské policii uhraditi a požádal o setkání se starostou města. Při tomto jednání došlo mezi Jaroslavem Pálou a Oldřichem Smetanou k ostré hádce, po které architekt Smetana rozčilen opustil radnici.

Druhý den po této události velitel městské policie ve Slaném poručík Václav Ctibor dopisem informoval německé četnictvo ve Slaném o neloajálním chování Oldřicha Smetany. Ten byl 24. srpna 1942 na příkaz kladenského gestapa slánským četnictvem zatčen, později deportován do Terezína a 6. 3. 1943 zahynul v nacistickém koncentračním táboře v Osvětimi.

Během poválečného vyšetřování poručík Ctibor autorství udavačského dopisu nepopíral, tvrdil však, že jednal na příkaz starosty Pály. Jaroslav Pála ovšem toto Ctiborovo tvrzení vždy označoval za lživé.

Při projednávání okolností tragické smrti Oldřicha Smetany zazněla 30. dubna 1947 před Mimořádným lidovým soudem v Praze tato rozporuplná svědectví:

Syn Oldřicha Smetany, jenž byl předvolán jako svědek, uvedl:

...24. srpna 1942 jsem byl volán ředitelem pokračovací školy panem Hančem, abych se dostavil k okresnímu soudu ve Slaném... Pak jsem uviděl, jak otce vyváděli do věznice, a otec mi říkal jen tak zběžně, pokud mohl, že se nyní musím o všechno starat, že neví, kdy se vrátí, a dodal: Kdybych se nevrátil, tak si pamatuj: Ctibor a Pála! ...Otec mi říkal ještě před svým zatčením, tak asi dva tři dny předtím, že měl nedorozumění se starostou Pálou proto, že jsme měli vyvěšenou pouze protektorátní vlajku na domě, a nikoliv říšskou, že se proto s Pálou pohádal. Říkal, že byl nejprve volán k Ctiborovi, pak ke starostovi Pálovi. Něco o nějakých výhrůžkách mi neříkal, ale vím, že před zatčením byl celý nesvůj ... (LS str. 231)

Obžalovaný Ctibor tehdy vypověděl: *Když jsem přišel po předchozím rozhovoru s Dr. Grohmanem k starostovi, ... který mi říkal, že mám jít hned k starostovi, že to hoří, zastihl jsem Pálu u stolu, chytil se za hlavu, spínal ruce a říkal, co si lidé dovolí v nynější době. Říkal, že to jsou strašné věci, co povídal Smetana, a také říkal, že Smetana je osoba Říši nespolehlivá. Já jsem se Pály ptal, co se vlastně stalo, co Smetana říkal, ale to mi Pála neřekl a nařídil mi, abych udělal oznámení na Smetanu. ... Prohlásil jsem Pálovi, že to umím a také jsem pak napsal německy oznámení, vlastně česky, a Harnová je přeložila do němčiny, adresované německému četnictvu ve Slaném, jak mi nařídil Pála, ve kterém jsem uvedl, že Smetana nevyvěsil říšskou a protektorátní vlajku, a z toho důvodu, že vlajku nevyvěsil, se zdá být osobou říši nespolehlivou... (LS str. 231).*

Na svoji obhajobu obžalovaný Pála uvedl: *Nedal jsem žádný příkaz k podání trestního oznámení na Smetanu a také jsem žádné oznámení jako starosta města nepodepsal... Já jsem potom pouze slyšel, že Smetana zemřel v koncentračním táboře, jak k tomu došlo, není mi známo.*

I přes tvrzení Ctiborovo prohlašuji, že jsem nedal příkaz k podání nějakého oznámení na architekta Smetanu (LS str. 230).

Výpověď bývalého velitele městské policie Ctibora zpochybnila rovněž svědkyně Květuše Harnová, již zmiňovaná úřednice, jež měla dopis přeložit do němčiny:

Uvádím, že jsem žádné oznámení nepsala ani nepřekládala, a pokud je mi známo, také nebylo takové oznámení úředně protokolováno... (LS str. 235).

Hodnověrnost Ctiborova tvrzení o podílu Jaroslava Pály na zatčení architekta Pály je velmi problematická, a to nejen vzhledem k citovanému svědectví Květuše Harnové, v té době úřednici Národní bezpečnosti v Aši. Mezi poručíkem Ctiborem a starostou Pálou, který nesouhlasil se Ctiborovým jmenováním do funkce velitele městské policie, existovaly závažné pracovní i osobní spory, a starosta Pála dokonce usiloval o Ctiborovo odvolání. Tyto vzájemné rozpory mohly být důvodem Ctiborova poválečného tvrzení - vedle pochopitelné snahy zmenšit či zamlžit svoji vinu za zatčení a následnou smrt Oldřicha Smetany.

Při hodnocení výpovědi bývalého velitele Ctibora je nutno mít rovněž na zřeteli skutečnost, že poručík Václav Ctibor byl důvěrníkem nejen německého četnictva ve Slaném, jak konstatoval rozsudek Mimořádného lidového soudu, ale i přímo kladenského gestapa. Tuto skutečnost potvrdil při výslechu na ředitelství Národní bezpečnosti v Kladně 17. května 1946 Oskar Felkl, zajištěný kriminální asistent gestapa v Kladně: *Pokud jest mě předestřeno jméno Ctibor a Pála, vím se vší určitostí, že Ctibor, pokud jest to vedoucí a velitel městské uniformované policie ve Slaném, byl veden v mé kartotéce jako důvěrník... Jaké podával zprávy neb zda podal nějaké udání, nemohu vypověděti, poněvadž tato okolnost, mne není známa. Pála důvěrníkem nebyl. (LS str. 52)*

Osudný dopis

Z hlediska hledání historické pravdy je nesložitější a nejobtížnější hodnocení Pálova počínání po přijetí a přečtení soukromého dopisu, který 3. června 1942 - tedy v době nacistického teroru po atentátu na Heydricha - byl doručen do slánské Palaby na jméno devatenáctileté dělnice Anny Maruščákové, která však z důvodu nemoci nebyla toho dne v zaměstnání. V tomto listě stálo:

Drahá Aničko, promiň, že Ti píši tak pozdě, a snad mne pochopíš, neboť víš, že mám mnoho práce a starostí. Co jsem chtěl udělat, tak jsem udělal. Onoho osudného dne jsem někde na Čabárně. Jsem zdrav. Na shledanou tento týden a pak se již nevidíme. Milan 6).

Obsah tajemně znějícího dopisu vzbudil u továrníka Pály jistá podezření a o jeho existenci uvědomil četnickou stanici ve Slaném. Předání této písemnosti v kanceláři Jaroslava Pály byli přítomni pouze dvě osoby - továrník Pála a četnický strážmistr Vybíral, který byl pověřen svým nadřízeným převzetím onoho dopisu, jehož napsání mělo tak nečekaně tragické důsledky pro stovky rodin v Lidicích, pro pisatele a adresátku tohoto listu a nakonec i pro samotného Jaroslava Pálu.

Během poválečného vyšetřování došlo v budově tehdejšího okresního soudu na Kladně 5. září 1946 k přímé osobní konfrontaci mezi Františkem Vybíralem a Jaroslavem Pálou, přičemž svědek Vybíral i obviněný Pála podali zcela odlišné verze o průběhu předání dopisu v Pálově kanceláři 3. června 1942:

Svědek Vybíral tehdy uvedl: *Dne 3. 6. 1942 v odpoledních hodinách dostal jsem od svého okresního četnického velitele nadp. Poláka rozkaz tohoto znění. Pan továrník Pála má prý anonymní dopis důležitého obsahu, proto vezměte si kolo a tento dopis od něj převezměte a ihned se s ním vraťte, já zde na vás čekám.*

Tento rozkaz jsem uposlechl, sedl na kolo a odjel do továrny Palaba, kde jsem byl očekáván v kanceláři samotného továrníka Pály, který mě přivítal a předložil mi dopis, abych si jej přečetl.

Po přečtení dopisu mi továrník Pála položil následující otázku: "Co na to říkáte?" Úmyslně jsem odpověděl takto: „Domnívám se, že jde o docela obyčejný dopis milostný, jemuž nezasvěcený docela dobře nerozumí.“ Pála mi dal tuto odpověď: „Mýlíte se, já myslím, že to bude jeden z útočníků na Heydricha a už abyste ho měli, abychom měli jednou klid.“

Více jsem neodpověděl a žádal jsem ho, aby mi zjistil adresu závodního čísla 210. Jak jsem si všiml, měl Pála kartotékový lístek již při ruce se slovy: „Závodní číslo je Anna Maruscaková, bytem Holousy čp. 1...“ (LS str. 172 - 173).

Obviněný Pála k předání dopisu podal toto vysvětlení:

Věc v mé továrně byla zařízena tak, že byla doručena pošta, a to veškerá, která přišla do závodu, do mé kanceláře. Tam byla zřízenci otevřena, a to pošta, která zněla na firmu. Stávalo se, že zřízenci otevřeli takto i nějaký soukromý dopis a otevřeli také dopis, o který se jedná.

Já jsem prohlížel poštu a uviděl jsem podezřelý dopis. Přečetl jsem obsah, zavolal jsem na četnickou stanici, aby tam někdo přijel, že mám dopis, jehož obsah mne pozastavuje. Dostavil se přítomný svědek, dal jsem mu dopis s tím, aby si jej přečetl. Popírám, že bych řekl onu větu, že se jedná o vraha Heydricha..

Předání dopisu četnictvu byla pro mne záležitost vyřešena, nestaral jsem se, jak věc dopadla. Nevím nic o tom, že četnictvo zahájilo na základě dopisu šetření a výslechy osob...(LS, str. 172 - 173).

Okolnosti spojené s předáním dopisu byly hlavní náplní přelíčení před Mimořádným lidovým soudem na jaře 1947. Tehdy bývalý továrník Pála svoji výpověď ještě rozšířil, soud však jeho obhajobě neuvěřil. (viz kapitola Soudní proces a rozsudek).

Napsání, otevření a předání tohoto dopisu mělo nedožité a tragické následky, které si však nikdo onoho 3. června 1942 nedokázal představit. Strážmistr Vybíral předal dopis veliteli slánské četnické stanice Polákovi, který neprodleně telefonicky informoval kladenské gestapo.

K předání dopisu gestapu velitel Polák během výslechu na policejním ředitelství na Kladně dne 1. 6. 1945 poznamenal: *Prohlašuji, že kdyby býval doručitelem dopisu nebyl Pála, věděl bych si býval rady s dopisem, jak jsme si věděli rady s ostatními dopisy, které naší služebně došly...* (LS, str. 97)

Příslušníci německé tajné policie ještě téhož dne zadrželi v Holousích u Brandýska Annu Maruščákovou, které byl předmětný dopis adresován.

Později se ukázalo, že oním „Milanem“ - autorem dopisu - byl tříadvacetiletý zaměstnanec kladenských železáren Václav Říha, ženatý muž, který tajně stylizovaným dopisem chtěl ukončit nelegitimní partnerský vztah s devatenáctiletou dělnicí Annou Maruščákovou. Na základě nejasných výpovědí Václava Říhy, vynucených brutálními výslechy, kladenské gestapo vykonstruovalo údajnou spojitost některých lidických

občanů s atentátem na Heydricha, což si nacisté vzali za záminku k vyhlazení Lidic 10. června 1942.

Osud 339 lidických občanů - popravených mužů, umučených žen a zavražděných a trvale nezvěstných dětí - byl tragický. Tragický byl rovněž osud Anny Maruščákové i Václava Říhy, kteří byli po předchozím věznění v Terezíně 24. října 1942 jako nepohodlní svědkové popraveni v koncentračním táboře v Mauthausenu.

Strážmistr František Vybíral se po druhé světové válce přestěhoval do Lanškrouna na Moravě, kde dosáhl hodnosti praporčíka SNB. Roku 1948 byl z policejních služeb propuštěn a poté pracoval jako dělník. Zemřel ve věku 42 let roku 1952.

Nadporučík František Polák velitelem četnické stanice ve Slaném zůstal i po válce - dokonce byl povýšen do hodnosti kapitána. Byl sice na krátkou dobu zajištěn a vyšetřován, záhy byl ale propuštěn. Na podzim 1945 ve věku 55 let podlehl zápalu plic.

Ať již byla motivace jednání továrníka Pály 3. června 1942 jakákoliv a jeho vlastní jednání jakkoliv problematické, vyhlazení Lidic nebylo zločinem Jaroslava Pály, nýbrž zločinem nacistických okupantů.

Tuto skutečnost nepřímo potvrdil i velitel kladenského gestapa Harald Wiesmann, který o tragédii v Lidicích po válce vypověděl: *Dnes chápu, že zničení Lidic byla největší sprostota v dějinách lidstva. Jak vymohl Frank od Hitlera ten rozkaz, nevím. Geschke (vedoucí pražského gestapa) a Bohme tenkrát na mou námitku prohlásili, že proti Lidicím nejsou důkazy, že je to politická nutnost, a kdyby to nebyly Lidice, byla by to jiná obec 7).*

Zatčení a vazba továrníka Pály

Dne 5. května 1945 vypuklo v Praze ozbrojené protinacistické povstání, které se stalo signálem k protiněmeckým vystoupením i v jiných českých městech. Ve Slaném se po zhroucení okupační správy ujal moci revoluční okresní národní výbor, který mimo jiné zajišťoval osoby podezřelé - ať již právem či neprávem - z kolaborace s nacisty. Na jeho příkaz 6. května 1945 slánské četnictvo zadrželo i Jaroslava Pálu a jeho syna Rudolfa. Na okamžiky svého zatčení Jaroslav Pála ve vězení vzpomínal: *Přichází 6. květen. Hovořím telefonicky se synem, který celou probděl v továrně a*

vyprošuji si jeho návštěvu. O půl jedenácté dostavují se dva četníci a oznamují mi, že z příkazu ONV mě mají zatknouti a že se může jednat jen o vazbu několika dní. Nerozloučil jsem se ani s těžce churavou ženou, nechtěje jí přitěžovati, a pln slz se loučím s dceruškou, která se ukazuje velmi statečnou, věříc, že se brzy vrátím, jelikož jsem nic nespáchal, co by mohlo být příčinou k zákroku...

Nečiním proto žádných opatření a odcházím proto z milovaného kruhu rodinného... Další bolestné překvapení mě očekávalo u soudu, byl tam již můj syn, též zatčený. Vzájemné pohledy byly plné dotazů a zděšení. Na otázku proč jsme byli zatčeni, se nám nedostává odpovědi... (LS, Z mého života, str. 208 - 225).

Jaroslav Pála byl nejdříve vězněn v budově bývalého okresního soudu ve Slaném, v červnu roku 1945 byl převezen do Kladna, kde byl policejně vyšetřován. Ve vyšetřovací vazbě ve Slaném a na Kladně byl bývalý slánský starosta vystaven četným fyzickým a psychickým útrapám, neušetřen byl ani opakovaného bití a jeho lidská důstojnost byla mnohokrát pošlapána.

Již v květnu 1945 byl rozhodnutím revolučního závodního výboru propuštěn z pracovního poměru v podniku, který po čtvrt století úspěšně řídil, a na Palabu byla uvalena národní správa.

Vedení slánské věznice posílalo Jaroslava Pálu na ty nejtěžší veřejné práce, během kterých se stával bývalý slánský starosta terčem řady slovních útoků. Jeho tehdejší situaci charakterizuje toto vlastní svědectví:

Mně je práce vždy životním úkolem. A proto každou práci, která je mi přidělena, dělám svědomitě. Ať již to je skládání uhlí na dráze nebo čištění žump či veřejných záchodků...

Někteří občané mě nadále zdravili, většinou však jen očima. Byli i tací, kteří dávali své opovržení nade mnou najevo a mezi těmi byli i ti vrtichvosti, lidé, kteří z mé přízně vždy jen těžili. Dřívější přátelé se mi vyhýbali pohledem... Jednoho dne, jak tak jdeme za prací městem, upozorňuje mne jeden ze spoluvězňů, jak jeden pán na chodníku na mne ukazoval, řka svému spolujdoucímu: „Hleď, starého Pálu, který má na svědomí Lidice“. Užasl jsem nad tím nařčením. Vysvětlení se mi dostalo za několik dní na výslechu u přednosty slánské kriminální policie, kde mi ukázal dopis s dotazem, zda

jej znám. Řekl jsem, že ano. Nařčení, že jsem požadoval předání dopisu Gestapu, jsem rozhodně prohlásil za nepravdu. Kdybych měl takto nekalý úmysl, mohl jsem tak učinit přímo... (LS, Z mého života, str. 220).

Avšak i za této pro Jaroslava Pálu krajně nepříznivé situace se také našlo několik lidí, kteří podali písemná svědectví v jeho prospěch. Vedle již připomenutých bývalých českých krajanů v Hamburku ve prospěch Jaroslava Pály například svědčila 26. 4. 1947 písemným prohlášením Marie Hnátková, jejíž manžel Antonín Hnátek, ředitel Palaby, byl za okupace uvězněn:

...Zvláště však zdůrazňuji, že byla mi jím po celou dobu věznění mého manžela v koncentračním táboře vyplácena taková finanční podpora, že vlastně umožnila existenci mou i mých dětí.

Za toto jeho neohrožené počínání a pochopení v tak těžkých chvílích mu musím býti upřímně vděčnou... (LS, str. 106)

Velmi působivý je i nedatovaný dopis (napsaný pravděpodobně na přelomu let 1946/1947) zaměstnankyní továrny Palaba Helenou Pašerovou a adresovaný Jaroslavu Pálovi přímo do vyšetřovací vazby. V listě se mimo jiné uvádí:

Vážený pane továrníku, srdečně Vás zdravíc píši Vám tento dopis. Stále se zde hovoří, že již přijdete před soud a přitom si vzpomínám na Vás, jak jste plakal, když v březnu nás Němci zabírali...

Na toto vše si vzpomínám a ptám se sama sebe, zda člověk, takový vlastenec a věrný Čech, je schopen něčeho tak nečestného, co Vám kladeno za vinu. Myslím, že snad nešťastná shoda okolností Vás poslala tam, kde jste...

Pane továrníku, dejte tento dopis soudcům a řekněte, že jsem ochotna Vám na svou čest dokázat, co jste všechno udělal pro nás, když nikde nebyla práce a všude propouštěli...

Přeji Vám vše dobré a prosím Boha, aby Vám vše dobře dopadlo a vrátil jste se mezi nás... (LS, str. 184)

Soudní proces a rozsudek

Soudní přelíčení s obžalovaným Jaroslavem Pálou, bývalým slánským starostou, a obžalovaným Václavem Ctiborem, bývalým velitelem městské policie ve Slaném, se konalo ve dnech 30. 4. - 2. 5. 1947 před Mimořádným lidovým soudem v Praze.

Oba dva byli obžalováni, ...že v době zvýšeného ohrožení republiky

I/ oba v zájmu nepřítelů a využívající situace, přivoděné nepřátelskou okupací, udali v srpnu 1942 německé státní policii v Kladně arch. Oldřicha Smetanu pro nevyvěšení vlajek, tedy pro skutečnou činnost, čímž zavinili smrt arch. Oldřicha Smetany,

II/ Jaroslav Pála sám

1/ podporoval a propagoval nacistické hnutí, a to jako člen různých spolků, pěstujících spolupráci s Němci, zejména pak zvyšováním výroby ve svém podniku

2/ v zájmu Německa v součinnosti s jinými zavinil ztrátu svobody a smrt Anny Maruszákové a Václava Říhy, a to za okolností zvláště přitěžujících,

čímž spáchali oba zločin udavačství dle § 11 retr. zák. č.16/45 Sb, Jaroslav Pála sám dále: 1/ zločin proti státu dle § 3/1 retr. zák. 2/ zločin proti osobám dle § 7/1 retr. zák. (LS, str. 64).

Hlavní část žaloby se týkala - vedle okolností zatčení architekta Smetany - pochopitelně předání soukromého dopisu Václava Říhy Anně Maruščákové a roli, kterou v tomto případě sehrál Jaroslav Pála. Ten k záležitosti dopisu podal 30. 4. 1947 toto stanovisko:

K případu s dopisem na značku Anička, závodní číslo 210, uvádím:

Dopis dostal jsem do ruky dne 3. VI. 1942 již otevřený, obálka byla běžná, obchodní. Adresována byla na firmu Palaba a v toliko rohu byla značka Anička, závodní číslo 210... Značku jsem přehlédl a to tím spíše, že dopis byl rozříznut a mně již předán jako firemní. Teprve, když jsem si dopis přečetl, stal se mi podezřelým pro jeho nesrozumitelný obsah. Rozhodl jsem se proto jej odevzdati místnímu českému četnictvu, abych se zabezpečil proti možnému nebezpečí. Četnictvu jsem důvěřoval, že s dopisem nepodnikne nic, co by mohlo mítí nepříznivé následky. K tomuto kroku jsem se rozhodl z těchto důvodů:

Proti firmě Pála byly podnikány ze strany německé konkurence neustálé útoky směřující k našemu vyřazení.

Kampaň vedl říšský Němec a konfident gestapa Wegener, který byl majitelem konkurenční firmy Hans Wegener v Praze - Libni... Já i můj syn stejně jako ředitel podniku p. Hnátek byli jsme několikrát obviňováni ze sabotáží. Dozvěděli jsme se , že Wegener

několikrát žádal u pražského a kladenského gestapa, aby proti nám bylo zakročeno. Wegener usiloval o to, aby se stal komisařským správcem a docílití její likvidaci ku prospěchu podniku svého.

Byl jsem proto s celou svojí rodinou v neustálých obavách, že pro sebemenší záminku dojde k našemu zatčení. Několikrát jsme též zjistili, že byly vyzrazeny velmi důležité věci našeho podniku a dospěli jsme proto k přesvědčení, že Wegener se svojí skupinou získali mezi našimi zaměstnanci důvěrníka, který mu věci týkající se naší firmy donáší. Osoba tohoto důvěrníka přes naši snahu zjištěna, avšak jeho existence v podniku byla nepochybná...

Proto když jsem dostal dne 3. VI. 1942 do ruky dopis tak podivného obsahu, byl jsem krajně znepokojen. Dopis byl psán na stroji, adresa rovněž a zněla na firmu Palaba. Toliko v rohu byla značka, která mohla být snadno přehlédnuta a také zřízencem při otvírání dopisu přehlédnuta byla.

Po přečtení dopisu nevěřil jsem, že by šlo o skutečný dopis milostný. Již to, že dopis byl psán na stroji, stačilo, abych byl, abych byl přesvědčen, že jde o nějakou nástrahu německé konkurence. Měl jsem obavu, že budu sledován, jakým způsobem se zachovám při další manipulaci s tímto dopisem. Jen proto, abych se kryl proti případným zákrokům proti mně a proti mé rodině, že jsem dopis zatajil, neb neučinil o něm hlášení úřadům německým, rozhodl jsem se jej předati českému četnictvu...

Proto když četník, který dopis ode mne přebíral, řekl, že podle jeho mínění, jde o docela obyčejný dopis milostný dopis, tento jsem mu odevzdal a více jsem se o věc nestaral. Že se dopis dostal až na gestapo, dozvěděl jsem se teprve po národní revoluci.

Neměl jsem v úmyslu kohokoliv udávati, tím méně pachatele atentátu na Heydricha a také jsem se více nezajímal, co se s dopisem stalo... (LS, str. 200 - 207).

Tato Pálova argumentace nese pochopitelně znaky obhajoby člověka, který byl souzen pro podezření ze spáchání závažného trestného činu. Některé argumenty znějí přesvědčivě a věrohodně (obavy z nástrah německé konkurenční firmy a jejich možných provokací), avšak Pálovo tvrzení, že nevěděl o skutečnosti, že onen dopis se dostal do rukou gestapa, však příliš věrohodné není,

neboť bylo to právě gestapo, které zatklo Annu Maruščákovou, jeho tehdejší zaměstnankyni, již několik hodin po předání dopisu. Tyto informace se musel jako její zaměstnavatel nepochybně během několika hodin či nejpozději několika dní dozvědět. V archivních pramenech nelze ani dohledat, zda se Pála snažil ve prospěch své zaměstnankyně nějakým způsobem intervenovat či zda se alespoň zajímal o její další osud či osud její rodiny.

Pálova obhajoba byla postava nepochybně na určitých racionálních argumentech, avšak na některých hodnověrných a logických argumentech bylo postaveno rovněž i zdůvodnění rozsudku, který Jaroslav Pála vyslechl 2. května 1947.

V tomto rozsudku se mimo jiné uvádělo k záležitosti předání dopisu uvádělo: *„Obžalovaný přece mohl si dělnici Maruszákovou nechat zavolat a jí se dotázat a dopis jí odevzdati, a byla-li nemocna doma, nebylo nic snazšího, než k ní autem zajet nebo jí autem dovézt do továrny.*

Byla-li na obálce poznámka, že dopis je určen pro osobu soukromou, neměl dopis obžalovaný otvírat, a jeho hájení, že se obával konkurence, je neudržitelné, neboť nebyl nejen oprávněn, ale také nemohl být nucen a povinen otvírat soukromou poštu svých zaměstnanců, ať by obsahovala cokoliv.

Když pak už dopis otevřel a zjistil, že se netýká zájmů jeho podniku a že jde o poměr mezi jednou dělnicí a neznámým jejím milencem, měl dopis odevzdati adresátce bez dalšího zkoumání jeho obsahu a pohnutek, pro něž byl napsán. Obával-li se konečně v tehdejší době heydrichiády nějakých následků, nebylo nic snazšího, než aby dopis, který se mu zdál podezřelý, jakýmkoliv způsobem zničil, poněvadž nebylo prokázáno, že byl poslán doporučeně. ... I kdyby byl nic neříkal strážmistru Vybíralovi o svém názoru na obsah dopisu, stačilo, že jej předal bezpečnostním orgánům jako podezřelý či závažného obsahu... (LS, str. 127)

Dne 2. května 1947 Mimořádný lidový soud vynesl na nad oběma obžalovanými rozsudek, kterým byl Václav Ctibor odsouzen na dvacet let odnětí svobody a Jaroslav Pála na doživotí.

Václav Ctibor byl po odpykání poloviny trestu roku 1955 propuštěn z vězení. Jaké byly další jeho životní osudy, nelze na základě studia soudního spisu určit.

Jaroslav Pála z vězení již nikdy propuštěn nebyl, třebaže v květnu 1955 byl původní doživotní rozsudek na základě amnestie změněn na trest ztráty svobody ve výši dvaceti pěti let. Tento trest měl vypršet roku 1970.

Rozsudek, který byl vynesena v rozjitřené poválečné atmosféře, pro níž byla charakteristická snaha po tvrdém a nelítostném zúčtování se skutečnými i domnělými zrádci a kolaboranty, pravděpodobně svou výší neodpovídal možnému Pálovu provinění.

Zcela neprůkazné bylo například obvinění z podpory a propagace nacismu a zcela účelové a tendenční bylo obvinění ze zvyšování výroby Palaby za války. Pouze na jediném přímém svědectví, a to důvěrníka gestapa Ctibora, se opíralo obvinění Jaroslava Pály o spoluvině na zatčení Oldřicha Smetany. Avšak otazníky a pochybnosti spojené s morální i právní odpovědností Jaroslava Pály za předání dopisu četnictvu a následné zatčení Anny Maruščákové stále zůstávají. Nepochybnou spoluzodpovědnost za její zatčení měl ale i autor dopisu Václav Říha, který v tehdejších dnech, kdy po atentátu na Heydricha se zemí šířila dosud nepoznaná psychóza strachu, podezírání a obav z nacistických represí, naprosto lehkomyšlně napsal list tak mnohoznačného vyznění, aniž uvažoval o možných dopadech a následcích.

Hledání úplné historické pravdy o slánském starostovi Jaroslavu Pálovi, jinak přesvědčeném vlastenci a regionálním patriotovi, úspěšném a přitom sociálně cítícím podnikateli, zůstane proto vzhledem k tragickému osudu devatenáctileté Anny Maruščákové záležitostí asi navždy otevřenou.

Ve vězení

Několik týdnů po vynesení rozsudku byl odsouzený Jaroslav Pála 23. května 1947 převezen do vězení v Plzni na Borech, kde pobýval do září 1951. V plzeňské věznici Jaroslav Pála 11. července 1948 napsal svoji první žádost o zmírnění trestu. V žádosti adresované ministerstvu spravedlnosti se opět vracel k záležitosti onoho nešťastného dopisu:

...Vždyť kdosi z nejdůvěrnějších spolupracovníků zradil gestapu to, že jsem ukryl na různých místech důležité kovy barevné a olovo a předal mu přesné situační plány, na kterých byly vyznačeny místa, na kterých jsou

suroviny uschovány. To mne prozradil bývalý prokurista firmy DAIMON Rott, Čech, který přišel tajně o půlnoci k řediteli Jakoubkovi, abych byl varován. Na důkaz toho předal kopii tohoto plánu... Unikl jsem gestapu toliko o vlások. A za této situace přišel dopis, který se stal mým osudem. Nevěděl jsem, zda se nejedná opět o nastraženou provokaci, a proto jsem se obrátil na místní četnickou stanici, velitele Poláka. Netušil jsem, že Polák postoupí bezhlavě dopis ihned gestapu. Měl jsem za to, že ho postoupí nanejvýše služební cestou nadřízené instanci české. Mezitím by vyjasnil smysl tohoto dopisu vyšetřením pisatele a já bych byl pro případ provokace krytý před obviněním, že jsem zatajil něco, co mělo být hlášeno. Kdybych tušil, co se z tohoto mého počínu bude dovozovati, byl bych vzal raději všechno riziko na sebe. Já byl však toliko člověkem, který byl ovlivňován přirozeným pudem sebezáchovy. Hluboce toho svého jednání, byť neúmyslného, lituji. Prosím však snažně, aby nebyl uvažován toliko tento jediný můj čin, spáchaný za takových strašných okolností, při kterém v pravém smyslu slova praskaly nervy statisícům a já jsem nebyl žádným nadčlověkem. Budiž můj život posuzován v jeho celku a uváženo, zda jsem přeci jenom v životě nevykonal také něco prospěšného, co vyvažuje moji chybu. Prosím, abych byl opět přijat do národní pospolitosti a mohl se státi jejím platným členem... (LS, str. 273).

O čtyři měsíce později (16. 11. 1948) ministerstvo spravedlnosti Pálovu žádost o zmírnění trestu zamítlo. Dne 23. září 1951 byl Jaroslav Pála převezen do věznice ve Valdicích. V té době Pálova dcera Anna napsala 22. 11. 1951 žádost o milost přímo Klementu Gottwaldovi. Svoji třístránkovou rukopisnou žádost zakončila slovy: Věřím, vážený pane presidente, že mé uctivé prosbě vyhovíte a této naději upnu teď víru svých příštích dnů. Za tento dobrý skutek budu Vám neskonale vděčna... (LS, str. 283) Proti předčasnému propuštění Jaroslava Pály se však 21. března 1952 postavil akční výbor Národní fronty ve Slaném, a tak této žádosti, stejně jako všem dalším žádostem Jaroslava Pály a jeho rodiny o zmírnění trestu, nebylo vyhověno.

V květnu 1952 byl těžce nemocný Jaroslav Pála přemístěn do věznice v Ilavě na Slovensku. O pět let později (18. 7. 1957) v další žádosti o prominutí zbytku trestu zasláné z ilavské věznice příslušnému krajskému

soudu pětasedmdesátiletý Jaroslav Pála, jenž trpěl naprostou ztrátou sluchu a téměř úplnou ztrátou zraku, podepsal i tento - cizí rukou psaný - text: *Několikerým zpytováním svého svědomí dospěl jsem k názoru, že svoji vinu jsem tímto dvanáctiletým výkonem trestu již odpykal, nejenom že jsem ztratil svobodu, ale ztratil jsem také ten nejcennější statek života - zdraví. Svého činu, pro který jsem byl odsouzen, upřímně lituji...* (LS, str. 308)

Tato žádost byla zamítnuta 19. 11. 1957 Lidovým trestním soudem v Praze a toto rozhodnutí bylo později potvrzeno i krajským soudem.

Jaroslav Pála byl vyloučen i z rozsáhlé amnestie, kterou komunistický režim vyhlásil roku 1960. V té době byl Jaroslav Pála vězněn v Leopoldově.

Úmrtí v ilavské věznici

V říjnu 1961 byl bývalý slánský starosta převezen z Leopoldova opět do Ilavy. Jeho zdravotní stav byl v té době již kritický, o čemž podává smutné svědectví lékařský posudek náčelníka vězeňské nemocnice v Ilavě, vypracovaný 6. 11. 1962: *Srdeční záchvaty, vyvinutý opuch plic s bezprostředním ohrožením na životě. Vyvinuté příznaky těžké stařecké demence s hluchotou, slepotou a afasií... Odsouzený nevnímá okolí vůbec. Doporučujeme z těchto důvodů odpuštění zbytku trestu* (LS, str. 336). O dva dny později však náčelník ilavské věznice propuštění Jaroslava Pály ze zdravotních důvodů nedoporučil - s ohledem na závažnost provinění uvězněného i jeho třídní původ. O zamítnutí žádosti rozhodl obvodní soud 7. prosince téhož roku.

Jaroslav Pála zemřel v Ilavě 9. března 1963. Urna s jeho popelem byla do rodinného hrobu v první části slánských hřbitovů přenesena až po roce 1989.

Archivní prameny

LS 2140/46, Státní oblastní archiv, Praha 4 - Chodov

Odborná literatura

Miroslav Ivanov, *A hořel snad i kámen*, Praha 1982

Milan Stomfe, *Světlo a síla, 75 let firmy Palaba*, 1994

Kniha o Slaném, Slaný 1994

Milan Hes, *Založení Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě*, Slánský obzor 2005

Jiří Červenka, *Prokletí továrníka Pály*, Nové Strašecí 2007

Publicistické články

Miroslav Šiška, *Jak padl ortel nad Lidicemi ?*, Právo 10. 6. 2002

Zdeněk Víšek, *Jaroslav Jan Pála*, Slánská radnice 8/2004

Jiří Červenka, seriál článků o Jaroslavu Pálovi, Slánské listy 29. 3. 2005 - 2. 8. 2005

Robert Šimek, *Podnikání na baterky*, Profit 3. 7. 2006

Miroslav Šiška, *Osudný dopis pro továrníka Pálu*, Právo 15. 12. 2007

Vzpomínková literatura

Dvacet o Pálovi, Praha 1942

Poznámky

1) Články s touto tendencí se objevily například v týdeníku Reflex 23/2002 (Pravda o vypálení Lidic) a ve čtrnáctideníku Slánské listy 11. 6. 2002 (Tragická historie jednoho dopisu).

2) Václav Štech, *Dvacet o Pálovi*, str. 12 - 18

3) Karel Scheinpflug, *Dvacet o Pálovi*

4) Antonín Hnátek (1896 - 1973), roku 1921 zaměstnán ve slánské Palabě jako disponent, o dva roky později se stává prokuristou firmy. 1931 jmenován ředitelem Palaby. Roku 1943 byl zatčen gestapem, vězněn v Terezíně a v koncentračních táborech Osvětim, Buchenwald, Dora a Bergen-Belzen. Po návratu do vlasti jmenován jedním z národních správců Palaby, 1946 - 1947 ředitel národního podniku Bateria.

5) *Kniha o Slaném*, str. 163 - 164

6) Miroslav Ivanov, *A hořel snad i kámen*, str. 18

7) *Jak padl ortel nad Lidicemi?*, Právo 10. 6. 2002, str. 16

Poděkování

Autor této studie děkuje pracovníkům Archivu Ministerstva vnitra v Praze a Státního oblastního archivu v Praze - Chodovci za umožnění badatelské činnosti v letech 2002 a 2007. Rovněž děkuje panu Milanu Hesovi za zajištění fotografické dokumentace.

